

– УДК 323.1

Ляпіна Людмила Анатоліївна, 1965 р.н. Закінчила філософський факультет Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Старший викладач кафедри політології та економічної теорії Миколаївського державного педагогічного університету. Працює над кандидатською дисертацією “Проблеми виховання культури міжетнічного спілкування в південному регіоні України”.

Деякі методологічні аспекти культури міжетнічного спілкування

У статті на основі існуючих у науковій літературі визначень категорії “культура міжетнічного спілкування” розкривається її зміст та структура, а також соціально-політичне та методологічне значення.

Визначення стратегічних і тактичних орієнтирів суспільного поступу, окреслення державотворчої моделі України як Вітчизни усіх її громадян потребують пошуку спільного, об’єднуючого елементу в ім’я міжнаціональної злагоди, довіри людини до людини і міцці держави. Саме таким консолідуючим чинником в українському суспільстві, де етнічні спільноти становлять більш як 27 відсотків загальної кількості населення [1], і виступає культура міжетнічного спілкування. У цьому розумінні вона, як підкреслює Н. Горбач, означає "цивілізовані погляди на відмінність між націями, взаєморозуміння, взаємоусвідомлення та взаємоприйняття національних культур, взаємоповагу між людьми та народами" [2]. Тому особливого значення набуває з’ясування суті, змісту культури міжетнічного спілкування, а також її співвідношення з іншими елементами культури в цілому.

У даній статті аналізуються різні підходи та точки зору, які існують у науковій літературі, у визначенні культури міжетнічного спілкування. Так, у роботах Л.Н. Когана висловлюється положення, що культуру людського спілкування можна розглядати як процес формування особистості в процесі спілкування з іншими людьми [3]. Дійсно, розширення культурного світогляду особистості здійснюється якраз у процесі спілкування, специфічною формою якого є освоєння цінностей культури, яка утворювалась багатьма поколіннями людей. У цій діалектичній єдності відбувається як

вплив суспільства на формування ціннісних установок у діяльності особистості, так і навпаки – вплив особистості на розвиток суспільства, його культурних орієнтацій, етичних норм та принципів. Інтенсивність та ефективність спілкування залежать перш за все від взаємодії особистості та суспільства, тобто від соціально-психологічних стереотипів, які виникають як результат міжособистісного спілкування у процесі суспільної діяльності та взаємного пізнання людей. Всеохоплюючий характер спілкування і призив до подібних трактувань культури спілкування, яка, на наш погляд, є занадто загальною і не розкриває специфічності культури спілкування як такої, яка б відрізнялася від інших властивостей та рис спілкування.

У той же час не можна погодитися з Ф.Я. Горовським та Л.Ф. Лавровою, які вважають, що культура спілкування – це ніщо інше, як сукупність критеріїв та норм поведінки, відповідність вчинків особистості загальноприйнятим нормам та правилам суспільного буття [4]. У цьому визначенні культура спілкування тотожна культурі поведінки, тобто правилам поведінки в різних життєвих ситуаціях, як, наприклад, поводитися у гостях, в різних громадських місцях і т.п.

Дійсно, культура спілкування включає в себе певні правила поведінки, але не зводиться до них. Виступаючи невід’ємною частиною політичного і духовного життя суспільства, культура спілкування

відбиває ступінь розвитку "людського" в самій людині, тобто її влади над собою, своїми діями та вчинками. Культура спілкування пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства та особистості – матеріальну, політичну, духовну; всіх спільностей – класів, соціальних груп та етнічних спільнот. У той же час вона є показником ступеню суспільного та культурного розвитку людської спільноти. У культурі спілкування фіксуються способи та форми взаємного спілкування людей у межах колективу та суспільства.

У процесі виховання культури спілкування ідеї та норми суспільства перетворюються на переконання особистості, розвивають та збагачують її. Проблеми формування духовного світу особистості завжди виступають і як проблеми формування високих суспільних почуттів. Ось чому неправомірно зводити культуру спілкування тільки до культури поведінки в окремих життєвих ситуаціях.

Цікавий погляд на культуру спілкування висловлює І.І. Серова, яка розглядає її як сукупність соціально визначених ідей та систем позитивних ідеалів, що постійно впливають на духовний світ та політичне життя людини і виступають соціальним регулятором у її взаємовідносинах з іншими людьми [5].

Істотне значення в підвищенні ефективності духовної взаємодії та взаємозбагачення між представниками різних етносів має подолання соціальних, етнічних та психологічних бар'єрів, які визначені класовими та етнічними інтересами. Тому розробка стереотипів поведінки, яка регулює найгуманніші ідеали у взаємовідносинах між представниками різних етнічних груп, являє собою досить актуальну задачу та визначає зміст культури міжетнічного спілкування.

У свій час німецький філософ І. Кант розглядав національні риси окремих народів як явище "природне", основи якого закладені, так би мовити, "у крові людей". Він пропонував виділяти при визначенні націй тільки ці природні якості, тому що риси та властивості, які нація придбала у процесі спілкування з іншими народами, є для неї штучними (або навіть зіпсованими) [6].

Але культура міжетнічного спілкування виробляється якраз у процесі взаємодії етносів, і якщо погодитися з Кантом, то вона виступає чимось умовним, нав'язаним етносу, тоді як, стверджує Ю.І. Римаренко, культура міжетнічного спілкування за своєю сутністю і змістом є як внутрішньою, так і зовнішньою якістю самої нації [7]. Виходить, що жодна нація не може вступати у міжнаціональне

спілкування, не усвідомивши свого внутрішнього "я", не визначивши свого ставлення до інших спільнот, що її оточують. Сформована національна самосвідомість є умовою сприятливих міжетнічних відносин, включаючи й особистості. Згадаймо, як влучно з цього приводу сказав Расул Гамзатов: "Кожна людина змолоду повинна розуміти, що вона прийшла на землю для того, щоб стати представником свого народу, і повинна бути готова прийняти цю роль" [8].

Отже, кожна людина повинна увібрати в себе і народні традиції, і соціальний досвід, і знання історії свого народу, його взаємовідносин з іншими націями та етнічними групами.

На специфіку формування та прояву культури міжетнічного спілкування в першу чергу впливають ціннісні орієнтації суспільства, які досить поширені в етнічних спільнотах. До міжособистісної культури спілкування можна віднести і загальнонаціональні норми поведінки, і готовність контактувати з представниками інших національностей, і можливість підтримувати дружні стосунки, і взаємоповагу, і готовність допомогти у скрутну хвилину.

Аналіз сутнісних характеристик культури спілкування та виявлення головних умов, які сприяють формуванню міжетнічних відносин, дозволяють розкрити зміст культури міжетнічного спілкування. Остання включає в себе:

- нормативні вимоги, зведені в ранг закону, що регулюють взаємовідносини представників різних національностей, обов'язкові для всіх членів суспільства;
- традиційні норми взаємовідносин між представниками різних національностей, які склалися в процесі повсякденного спілкування і в яких відображені загальнолюдські ідеали братерства, дружби і поваги до інших народів;
- соціально орієнтовану на основі принципу демократизму поведінкову характеристику особи в умовах міжетнічного спілкування, а також характер і стиль поведінки, що відповідають цим вимогам.

Культура міжетнічного спілкування виступає соціальним регулятором поведінки людей та їхніх взаємовідносин з представниками інших етнічних спільнот у всіх головних сферах суспільного життя – на підприємствах, у побуті, у сфері дозвілля та у невиробничих міжособистісних відносинах.

Таким чином, на наш погляд, культура міжетнічного спілкування являє собою систему характерних для особистості, соціально-етнічних груп або суспільства в цілому ідей та поглядів, способів, форм і видів специфічної культурної діяльності, яка

здійснюється з метою поглиблення процесу взаємодії та взаємовпливу етносів у суспільстві.

Важливим фактором розвитку і характерною рисою культури міжетнічного спілкування є її комплексний характер, тісне переплетення з іншими проявами культури. Вона передбачає високий рівень загальної духовної культури, культури політичної, правової, моральної, естетичної; вона уособлює в собі загальнолюдські норми, політичні цінності.

Істотне значення для розвитку культури міжетнічного спілкування має культура політична. Остання, як зазначає В.М. Ніконенко, є якісною характеристикою рівня політичних знань, оцінок, переконань і норм, які визначають політичну поведінку і регулюють політичні відносини [9]. Політична культура суспільства покликана звести різноманітні інтереси суспільства до єдиного уявлення щодо політичних знань, механізмів і шляхів здійснення політичних завдань і цілей. Однак вона є єдністю різноманітності, уніфікованою формою політичної свідомості і діяльності суб'єктів. Єдність елементів, які складають її, заснована на реальному існуванні і функціонуванні різних інтересів і сподівань соціальних спільностей, осіб. Виявити спільну політичну культуру можна лише тоді, коли відомі її складові – субкультури, які можна класифікувати за суб'єктами-носіями, за змістом, якісними ознаками, типом орієнтації суб'єктів політичного процесу тощо. Тоді політична культура суспільства може бути поділена на субкультури соціально-етнічних спільностей.

Таким чином, можна твердити, що політична культура базується насамперед на культурі політичного мислення, на міжетнічному спілкуванні; вона складається з практичних дій як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Отже, як невід'ємна частина політичної культури культура міжетнічного спілкування містить у собі:

- глибоке розуміння основних законів розвитку етносів та етнічних відносин, закономірностей міжетнічного спілкування та його специфічних рис;
- вміння використовувати ці знання на практиці;
- усвідомлення політичного значення буденних справ, соціальна активність у реалізації вказівок розширення та поглиблення міжетнічної взаємодії;
- бачення нових проблем, вжиття заходів з своєчасного подолання деяких протиріч, які є наслідками повсякденного міжетнічного спілкування;
- бажання не допускати розриву між політичними знаннями та практикою міжетнічного співжиття.

Культура міжетнічного спілкування взаємодіє також з моральною культурою. Остання спрямована

на утвердження в суспільстві моральних цінностей. А критерієм культури міжетнічного спілкування, як вважають І.І. Мигович та М.П. Макара, є її здатність засвоювати ці моральні цінності, творчо користуватися ними і примножувати їх у відповідності до потреб розвитку суспільства [10].

Вивчення взаємозв'язків між названими сторонами культури дозволяє визначити функції культури міжетнічного спілкування. У тій чи іншій формі такі функції культури духовної, як пізнавальна, гносеологічна, властиві й культурі міжетнічного спілкування, але тут не можна не погодитися з авторами монографії "Етнонаціональний розвиток України", що, безумовно, провідною з них є регулятивно-аксеологічна, ціннісна [11]. А специфічність функцій культури міжетнічного спілкування полягає в тому, щоб:

- спираючись на історичну пам'ять, тверезо переосмислити досвід минулих часів і попередніх поколінь і на цьому ґрунті виробити відповідні соціальні орієнтири для міжетнічних взаємин сучасної доби;
- прищеплювати уміння і готовність розширювати міжетнічні контакти, використовувати їх в інтересах вдосконалення та гармонійного розвитку особи;
- сприяти формуванню й утвердженню міжетнічних соціально-психологічних стереотипів мислення та поведінки.

Отже, глибинна сутність культури міжетнічного спілкування полягає в умінні розуміти людей інших національностей і відповідно до цього керувати своєю поведінкою.

Аналіз сутнісних характеристик, змісту, функцій культури міжетнічного спілкування та головних умов, які сприяють розвитку міжетнічних відносин, дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі культура міжетнічного спілкування перебуває в стані інтенсивного формування. Цей процес відбувається не автоматично, не самовпливом, а потребує активної дії суб'єктивного фактора; об'єднання зусиль наукових та практичних робітників – політологів, філософів, істориків, громадських діячів та ін.; удосконалення системи освіти, науки, культури; створення певних конкретних умов. Щоб бути цивілізованими, важливо розвивати, берегти і примножувати культуру міжетнічного спілкування.

Література

1. Інформаційний бюлетень Міністерства України у справах національностей, міграцій та культурів. – К., 1995. – С. 31.
2. Горбач Н.Я. Культура міжнародного спілкування. – Львів, 1990. – С. 3.
3. Коган Л.Н. Культура міжнародного спілкування // Интернациональное и национальное в социалистическом образе жизни. – Фрунзе, 1982. – С. 422.
4. Горовський Ф.Я. Лаврова Л.Ф. Культура міжнародного спілкування. – К., 1988. – С. 46.
5. Серова И.И. Культура міжнародного спілкування. – Мн., 1986. – С. 95.
6. Кант И. Сочинения: В 6 т. – М., 1961. – Т. 6. – С. 572.
7. Римаренко Ю.І. Національний розвиток України. – К., 1995. – С. 270.
8. Гамзатов Р. Мой Дагестан / Сочинения: В 3 т. – М., 1969. – Т. 3. – С. 27.
9. Ніконенко В.М. Політологія. Курс лекцій. – Тернопіль, 1992. – С. 20.
10. Мигович І.І., Макара М.П. Етнічна культура як чинник громадської злагоди // Відродження. – 1994. – № 12. – С. 6.
11. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас. – К., 1993. – С. 560.